

**VITUSTÁNC. A „TÁRSADALMI FIZIOGNÓMIA”
ÉS A SZEXUALITÁS MEGÍTÉLÉSÉNEK KÉRDÉSEI
SZILÁGYI GÉZA ÍRÁSAIBAN**

Havasréti József

I.

Szilágyi Géza (1875–1958) író, költő, publicista a magyar irodalmi modernség egyik kevésbé ismert alakja.¹ Szilágyi a pszichoanalízis iránt érdeklődő legelső magyar írók közé sorolható, különösen fontos szerepet játszott e kapcsolatban Ferenczi Sándorral való barátsága, aki Szilágyi analitikusa is volt. „Ferenczi fontos irodalmi kapcsolatai, és a pszichoanalízis gondolatvilágának első hazai közvetítői között kell megemlítenünk a költő és publicista Szilágyi Gézát, aki ugyancsak páciense, majd barátja lett. Szilágyi – aki 1914-ben Apáthy István zoológus-professzorral, a pszichoanalízis egyik korai kritikuskával szállt vitába – számos pszichoanalitikus témájú cikket publikált, szakmai és egyéb fórumokon”.² Ferenczi személyén keresztül korán kapcsolatba került a freudista mozgalommal,

¹ Főbb művei: *Tristia*. (versek) Nagel kiadás, Bp., 1896; *Lepel nélkül*. (erkölcsrajzok), Singer és Wolfner, Bp., 1910; *Könyvek és emberek*. (tanulmányok), Modern Könyvtár, Bp., 1912; *Ez Pest*. (szatírák), Modern Könyvtár, Bp., 1913; *Fantasztikus szerelmek*. (elbeszélések), Dick Manó kiadása, Bp., 1916; *Menny, pokol, háború. Korszerű legendák*. Tevan, Bp., 1917; *Vitustánc*. (novellák), Grill Károly, Bp., 1918. (Szilágyi pályaképéről, az életmű motívumairól lásd Czibor János: Vázlatok Szilágyi Gézáról. In: Szilágyi Géza: *Koldusok táncdala. Válogatott versek, 1893-1956*. Magvető, Bp., 1958, 5-23; Havasréti József: Dekadencia, perverzió, fetiszmus. *Szoc.reál* [7], 2002. március, 24-25; u.ő: A dekadencia írója. Szilágyi Géza. [Elsülyedt szerzők VI.] *Magyar Narancs*, 2007. január, 38-39; u.ő: Szélgjegyzetek Szilágyi Géza írásaihoz. *Literatura*, 2006/4. 507-524.)

² Erős Ferenc: Ferenczi Sándor és kora. In: *Ferenczi Sándor*. Válogatta, sajtó alá rendezte, jegyzetekkel ellátta Erős Ferenc. Új Mandátum, Bp., 2000, 18.

magyar és német nyelven több pszichoanalitikus témájú írása jelent meg.³ Figyelmet érdemel Szilágyi írásainak erőteljes társadalomkritikai hangvétele, melyet afféle társadalmi fiziognómiaként határozhatunk meg; tulajdonképpen sajátos pszichoanalízis-értelmezése is a felszíni jegyek, torzulások, elváltozások fiziognómiai olvasatait nyújtó szemléletnek rendelődik alá.

Szilágyi Géának a pszichoanalízisre vonatkozó nézeteit *Lélekelemzés* című írása alapján ismertetem. A cikk voltaképpen Ferenczi Sándor hasonló című kötetéhez kapcsolódik, melynek megjelenése Ferenczi barátja és híve számára nyilván jó alkalmat kínált nézeteinek tömör, már-már programszerű összefoglalására.⁴ A *Lélekelemzés*-cikk motívumai fontos szerepet játszanak Szilágyi életművében, különösen esszéiben és értekező prózájában. Ilyen motívumok, ismétlődő elemek az álarcviselés, továbbá a vitustánc metaforája, illetve a képmutatás és a cenzúra elleni küzdelem. Mindezek a képzetkörök jelen vannak a *Könyvek és emberek* tanulmánykötet egyéb írásaiban is, és Szilágyi teljes irodalmi, kritikaírói tevékenységének mélyrétegét alkotó összefüggő diskurzust képeznek. Szilágyi a testi-lelki bajok okának a társadalmi cenzúrárt, mégpedig elsősorban a nevelés és a szocializáció által közvetített cenzúrárt tekinti, ezért számára a lélekelemzés nem csupán orvosi, hanem elsődlegesen társadalmi problémaként, illetve terápiaként jelenik meg. „Az erkölcs parancsaira alapított nevelésnek veszedelmes túlkövetelései vannak az egyénnel szemben. És az a túlzott gondolat- vagy vágyelfojtás, amely e túlkövetelések következtében, termelőjévé válik a nyavalyák egész seregének. [...] Tettetésre fordított erőpazarlás és idegbajok a mai nevelés legrohadtabb gyümölcsei, nevelésen a legtágabb értelemben vett mindenféle korlátozást értve, amelyet a társadalom erkölcsi cenzúrája a legkoraibb gyermekségtől egészen a síríg rákényszerít az egyén gondolataira, ösztöneire és vágyaira”.⁵ A cikk sok szempontból nem több Ferenczi ismertetésénél, sőt, helyenként

³ Szilágyi és a pszichoanalízis kapcsolatáról lásd Harmat Pál: *Freud, Ferenczi és a magyarországi pszichoanalízis*. Bethlen Kiadó, Sopron, 1994; Takács Mónika: A 'lealázott' szexuális objektum egy század eleji versben. *Thalassa*, 1998/2-3, 173-182.; Radnóti Sándor interjúja, melyet az 1980-as évek elején Szilágyi Lillával (az író lányával) készített, érdekes megjegyzéseket tartalmaz Ferenczi, Szilágyi, illetve Freud személyes kapcsolatáról is. Lásd Interjú Szilágyi Lillával. *Thalassa*, 1994/1-2, 323-333.

⁴ Szilágyi Géza: *Lélekelemzés*. In: u.ő: *Könyvek és emberek*. Modern Könyvtár, Bp., 1912, 23-28. Vö. Ferenczi Sándor: *Lélekelemzés*. Szilágyi Béla kiadása, Bp., 1910.

⁵ Szilágyi: *Lélekelemzés*, 25.

majdnem szó szerint idézi Ferenczi Sándor *Pszichoanalízis és pedagógia* című tanulmányának megállapításait. Így például a fent idézett, a „mai nevelés” lélektani következményeit bemutató részlet Ferenczi tanulmányában a következőképpen fest: „Neurózis és hipokrita egoizmus tehát a dogmákon alapuló, az ember igazi pszichológiáját figyelembe nem vevő nevelés végeredménye; és ez utóbbi jellemvonásban korántsem az egoizmus az, ami kárhoztatandó, e nélkül földi élőlény nem képzelhető, hanem igenis a hipokrizis a mai ember hisztériájának legfőbb tünete”.⁶ A hasonlóságokra Takács Mónika is felfigyelt kiváló Szilágyi-tanulmányában: „*Lélekelemzés* című írásában Ferenczi *Pszichoanalízis és pedagógia*, 1908-as (a *Gyógyászat* folyóiratban megjelent) cikkének gondolatait látjuk viszont Szilágyi impresszionista nyelvezetén parafrázálva”.⁷ Az „impresszionista nyelvezet” Szilágyi kritikáiról attitűdjére mindenképpen érvényes, ugyanakkor a lényegét illetően kissé félrevezető. Több joggal beszélhetnénk valamiféle agresszív-szadisztikus képzetekkel terhelt „expresszionizmusról”, hiszen Szilágyi egyéni nézetei, vagy inkább értékhangsúlyai éppen az agresszív árnyalatokat hordozó jelzők halmozásán alapuló sajátos retorikán keresztül ragadhatók meg. Ennek megfelelően a *Lélekelemzés* tanulmány a Szilágyi írásait egyébként is jellemző agresszív, nem ritkán sadisztikus szóképeken keresztül ismerteti Freud és Ferenczi tanításait.⁸ Az átvételeknél és egybeeséseknél ugyancsak fontosabb Szilágyi cikkében a *cenzúra* kérdésének felértékelődése. A cenzúra motívuma két képzetkört kapcsol össze egymással, az egyik a pszichoanalitikus, a másik a sajtórendészeti jelentéskör. Szilágyi írásaiban a pszichoanalízis terminológiájába mélyen beépülő cenzúra-képzetkör⁹ az író-

⁶ Ferenczi Sándor: *Pszichoanalízis és pedagógia*. *Thalassa*, 1991/1. 76-83, 82. Közölve még: Ferenczi Sándor: *Lelki problémák a pszichoanalízis tükrében*. Budapest, 1982, Magvető, 41-49.

⁷ Takács: A *'lealázott' szexuális objektum*, 178.

⁸ Lásd „erőszakítétel”, „tusákat vív”, „gúzsba köt”, „megnyomorít”, „korbácsol” és hasonlókat. Ezt kiemeli Karinthy Frigyes bírálata is, mely érezhetően Szilágyi retorikájának hatása alatt készült. „Nagyon jellemző, hogy kedvenc filozófusa Freud, a sexualitás sárga vonalát elsősorban veszi észre minden cselekvések rugói között. A kegyetlen bécsi professzornak igaza volt: akiknek a lelkét legkíméletlenebbül s legdurvábban tépte fel az ő rideg tana: íme a költők, ábrándozók, íme a masochisták lettek leghívőbb hívei s fájdalmas hódolói az ő 'egészséges' sadizmusának.” Karinthy Frigyes: Szilágyi Géza: *Könyvek és emberek*. *Nyugat*, 1912, 832-833.

⁹ Freud cenzúra-fogalmát illetően lásd S. Freud: *Bevezetés a pszichoanalízisbe*. Gondolat, Bp., 1986, 112. skk., valamint J. Laplanche – J.-B. Pontalis: *A pszichoanalízis szótára*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1994, 81-83.